

ARGUMENTAREA ÎN GÂNDIREA CRITICĂ. FORME SPECIALE DE ARGUMENTARE

MARIUS DOBRE

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Critical Thinking Argumentation. Special Forms of Argumentation. The paper presents the way in which critical thinking restates the issue of argumentation. It refers to some types of argumentation, to certain conditions of argumentation, to a definition of the argument, and to a couple of possible methods of evaluating of arguments from the point of view of critical thinking. Then, the paper sets forth some forms of special argumentation which critical thinking restates: public survey as an inductive method, causal argumentation, moral argumentation.

Keywords: argumentation, types of argumentation, conditions of argumentation, public survey, causal argumentation, moral argumentation.

Ar fi cel puțin neobișnuit ca gândirea critică să încerce să propună noi modele de gândire pe lângă cele existente. Rațiunea omenească funcționează la fel din toate timpurile, deci nici logica nu poate să se schimbe de câte ori apare un domeniu nou care își propune să reia problematica logicii. E drept că avem două mari modele de logică, cea clasică și cea modernă, însă, în cele din urmă, ambele respectă principiile raționării umane, enunțate încă de Aristotel. Astfel, gândirea critică nu a putut decât să preia marile modele logice în conținutul său; totuși, ea are o organizare specifică și câteva caracteristici aparte. Am arătat în altă parte că, în ciuda acestor caracteristici aparte, ea este reductibilă în cele din urmă la logică dacă ne gândim măcar la faptul că reia marile teme ale logicii. Este și cazul problemei argumentării. Gândirea critică își asumă mai ales sarcina de evaluare, formulare a enunțurilor prin intermediul standardelor rațional-logice¹. Acest demers este unul sistematic, întrucât implică anumite proceduri și metode².

1. TIPURI DE ARGUMENTARE

În gândirea critică, se consideră că există mai multe tipuri de argumentare, în funcție de „natura opiniei care face obiectul argumentării, atitudinea argumentatorului

¹ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, Oxford University Press, New York, Oxford, 2005, p. 17.

² *Ibidem*, p. 17–18.

față de această opinie, relația dintre argumentator și auditoriu în cursul argumentării, conformarea sau nu a acțiunii argumentative la reguli dinainte stabilite, domeniul de cunoaștere sau acțiune din care face parte sau la care se raportează opinia în discuție etc.”³. Vom avea astfel următoarele tipuri de argumentare⁴:

1. a. *Argumentări cu teză factuală*. „(...) Argumentatorul urmărește modificarea unei credințe a auditoriului fără o legătură nemijlocită sau vizibilă cu sfera acțiunii, a conduitelor”. Pot fi întâlnite în scrierile istorice, în susținerea unor ipoteze științifice pentru care nu există mijloace de verificare experimentală etc.

1. b. *Argumentări cu teză evaluativă*. Argumentele de acest fel conțin teze apreciative cu privire la fapte, evenimente, persoane etc.

1. c. *Argumente cu teză acțională*. Sunt argumente ce-și propun direct influențarea comportamentului sau deciziilor practice ale cuiva.

2. a. *Argumentări monologale*. Au loc atunci când auditoriul rămâne un receptor, un „public” pasiv.

2. b. *Argumentări dialogale*. Au loc atunci când auditoriul intervine, influențând uneori mersul argumentării.

3. a. *Argumentări „pro”*. Argumentările rezidă în susținerea exclusivă sau principală a unui punct de vedere.

3. b. *Argumentări „contra”*. Se numesc astfel argumentările polemice.

4. a. *Argumentări libere*. Sunt argumentări ce se supun doar unor reguli minimale, de „bun simț” ale discursului argumentativ

4. b. *Argumentări cu reguli prestabilite*. Sunt argumentări ce se desfășoară după reguli suplimentare stabilite de cei implicați în argumentare (alocarea timpului, spațiul rezervat într-un context de revistă, carte etc.).

Argumentările se mai pot diferenția și prin domeniul de apartenență sau prin materia lor: sunt argumentări filosofice, juridice, etice, teologice etc.⁵. (Menționăm că utilizăm în acest studiu termenul de argumentare într-un sens lax: putem vorbi, de pildă, de argumentare dialogală, de argumentare filosofică, dar tot la fel vom vorbi ceva mai încolo de argumentare deductivă sau inductivă, folosind același termen, considerând că termenul este potrivit în toate cazurile, cu anumite precizări specifice.)

2. CONDIȚII ALE ACTIVITĂȚII ARGUMENTATIVE

Activitatea de argumentare presupune mai întâi asumarea rolurilor de *argumentator* și de *auditoriu*, un limbaj comun acestora⁶. Apoi, se ia în considerare

³ Dragan Stoianovici, *Argumentare și gândire critică*, Editura Universității din București, 2005, p. 36.

⁴ *Ibidem*, p. 36–43.

⁵ *Ibidem*, p. 43.

⁶ *Ibidem*, p. 32–33.

teza, adică asertarea opiniei argumentatorului. Ansamblul format din argumentator, auditoriu și teză primește denumirea de *situație argumentativă*.

Argumentatorul are de obicei două intenții: să *comunice* teza împreună cu susținerile în favoarea ei (argumentele) și să *convingă* auditoriul ca, pe temeiul susținerilor prezentate, să accepte teza.

Auditoriul ar trebui să aibă intenția de a *înțelege* considerațiile argumentatorului și intenția de a *evalua* argumentele sale.

3. CE ESTE UN ARGUMENT?

Ca și în logică, lucrările de gândire critică încep cu distincții și elemente simple legate de argument.

În cunoașterea comună, prin argument se înțelege de obicei „orice fel de idee sau activitate concretă, chiar un comportament fizic sau un simplu gest, menite să impună o opinie sau o acțiune prin care se pretinde ori se respinge o aserțiune sau o atitudine”⁷. În cunoașterea științifică, termenul capătă o importanță aparte. „De pildă, în psihologia generală, prin «argument» se înțelege o activitate teoretică a unei persoane, adesea complexă, despre care se susține că ar fi cea mai înaltă și elaborată funcție intelectuală specifică gândirii umane.”⁸ Unele științe, precum matematica, restrâng sensul termenului argument (variabilă independentă a unei funcții), însă este de reținut că, indiferent cum este înțeles de alte domenii, în gândirea critică și în logică argumentul este cel mai important mijloc de justificare sau susținere intelectuală a unei idei sau teorii⁹.

Într-un argument obișnuit, se folosesc mai ales aserțiuni, enunțuri (adică propoziții care pot fi adevărate sau false¹⁰) de tipul:

„Gigi este un mincinos.”

„Dreptunghiul este un patrulater.”

și mai puțin expresii precum:

„Este Gigi un mincinos?”

„Politicienii sunt corupți?”

expresii care apar și ele în argumentarea de zi cu zi, dar fac obiectul unor logici speciale, logica întrebărilor și logica deontică.

⁷ Petre Bieltz, *Bazele gândirii critice*, Editura Academiei Române, București, 2012, p. 18.

⁸ Mihai Golu, *Bazele psihologiei generale*, Editura Universitară, București, 2002, apud Petre Bieltz, *Bazele gândirii critice*, p. 19.

⁹ Petre Bieltz, *Bazele gândirii critice*, p. 20–21.

¹⁰ Phil Washburn, *The Vocabulary of Critical Thinking*, Oxford University Press, New York, Oxford, 2010, p. 51.

Argumentul este un grup de enunțuri în care unele enunțuri (*premisele*) susțin un alt enunț (*concluzia*), iar procesul de trecere de la o premisă sau de la mai multe premise la concluzie bazată pe acele premise se numește *inferență*¹¹. Acest proces de a gândi relațiile dintre enunțuri, de a face mental inferențe, poartă numele de raționare¹².

Exemple de argumente simple:

De câte ori iau metroul ajung la timp la serviciu. Azi merg iar cu metroul la serviciu, prin urmare, nu voi întârzia.

Majoritatea economiștilor spun că este o perioadă nepropice investițiilor în construcția de locuințe. Deci, a investi în construcții poate conduce la pierderi financiare.

Termenul de argument mai poate fi folosit și cu sensul de motiv, temei pentru a crede ceva sau a face ceva¹³. De exemplu:

„Principalul argument al lui Paul de a merge la Eforie în vacanță și nu la Mamaia este că la Eforie este mai ieftin”.

4. TIPURI DE ARGUMENTE ȘI EVALUAREA LOR

Gândirea critică reia, desigur, din logică principala împărțire a argumentelor în *deductive* și *inductive*. Mai întâi, putem menționa opinia că, pentru a distinge un argument deductiv de unul inductiv, nu trebuie să mai recurgem la vechile definiții legate de trecerea de la general la particular, respectiv de la particular la general (într-adevăr, insuficiente și perimate), ci la una legată de statutul concluziei format pe baza premiselor¹⁴. Un argument deductiv valid este definit, de pildă, ca un argument „ce reușește să furnizeze un suport logic concludent”¹⁵. De asemenea, pentru a fi realmente *concludent*, un argument trebuie să aibă și premisele, și concluzia enunțuri adevărate (un argument solid – „sound argument”¹⁶; în engleza obișnuită, „argument valid”, „argument solid”, „argument puternic” sunt termeni interșanjabili și deseori înseamnă „un bun argument” („good argument”), în timp ce „argument slab”, incluzând argumentul nevalid, are drept sinonime termeni precum „falacios”, „nerațional”, „ilogic” etc.¹⁷). Un argument este considerat puternic atunci când nu

¹¹ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 9, 10.

¹² Phil Washburn, *The Vocabulary of Critical Thinking*, 2010, p. 53.

¹³ *Ibidem*, p. 51.

¹⁴ Matthew Allen, *Smart Thinking. Skills for Critical Understanding and Writing*, Oxford University Press, 2006, p. 90.

¹⁵ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 63.

¹⁶ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, McGraw-Hill, 2004, p. 235.

¹⁷ *Ibidem*, p. 237.

mai putem descoperi nimic legat de premise pentru a-i slăbi concluzia¹⁸. De altfel, pentru a evalua un argument, trebuie răspuns la două întrebări¹⁹:

1. Sunt premisele rezonabile (adică sunt adevărate)?
2. Oferă premisele suport pentru concluzie (adică este argumentul valid, puternic)?

În jurul rezonabilității, adevărului, sau acceptării și evaluării premiselor se poate construi o întreagă filosofie având următoarele linii directoare²⁰:

– „O premisă poate fi acceptată dacă provine dintr-o sursă credibilă și nu intră în conflict cu simpla observație, cu cunoașterea noastră prealabilă ori cu alte aserțiuni credibile.

– O premisă nu poate fi acceptată dacă intră în conflict cu propriile observații sau alte circumstanțe pe care suntem îndreptățiți să le credem, decât dacă avem bune temeiuri să o facem.

– O premisă nu poate fi acceptată, de asemenea, dacă intră în conflict cu alte aserțiuni sau alte surse credibile decât dacă se rezolvă chestiunea celei mai bune surse.

– O premisă nu poate fi acceptată dacă este vagă, ambiguă sau conține alte probleme ce trebuie clarificate”.

Se discută, de asemenea, și despre „critica unui argument”: „A critica un argument înseamnă a evalua și a decide dacă argumentul este un temei pentru susținerea sau respingerea tezei”²¹ (aici, prin argument se înțelege, evident, doar ansamblul premiselor, teza fiind concluzia). Evaluarea se operează în doi pași²²:

1. Refacerea argumentării în structură completă și determinarea corectitudinii ei
2. Determinarea exactității sau corectitudinii unor date faptice de care depinde argumentarea

Luăm ca exemplu argumentarea²³:

Am întârziat la prima oră deoarece tramvaiul s-a blocat la Universitate

cel care își asumă critica va reformula argumentarea conform (1), descoperind că ea este corectă:

¹⁸ Larry Wright, *Critical Thinking. An Introduction to Analytical Reading and Reasoning*, Oxford University Press, New York, Oxford, 2001, p. 181.

¹⁹ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 246.

²⁰ *Ibidem*, p. 252.

²¹ Constantin Sălăvăștru, *Teoria și practica argumentării*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 295.

²² *Ibidem*, p. 295–296.

²³ *Ibidem*, p. 295.

Dacă tramvaiul se blochează, atunci cei care vin cu tramvaiul întârzie la prima oră. Tramvaiul s-a blocat. Deci, argumentatorul a întârziat la prima oră.

Pentru (2), evaluatorul argumentării va verifica anumite date empirice: dacă orașul dispune de tramvai, dacă linia de tramvai trece pe unde trebuia să sosească argumentatorul, dacă acesta era în tramvaiul care s-a blocat la Universitate etc.

Alteori, pentru evaluarea argumentelor este propusă compararea concluziei cu alte enunțuri rivale²⁴. Evaluarea trebuie să ia în considerare o listă coerentă de enunțuri rivale concluziei, cu grija de a evacua din enumerare enunțurile neserioase (fanteziste). Enunțurile rivale sunt apoi studiate, cercetate ele însele. Să luăm ca exemplu concluzia unui argument care spune că Lee Harvey Oswald este asasinul președintelui Kennedy²⁵. Alte enunțuri rivale desemnează alți autori ai asasinatului, dintre care se detașează suspectul X. Vom evalua conform următoarei scheme:

Date ce susțin analiza: Studiarea împușcăturii, Rezultatul autopsiei, Analiza balistică, Ampretele de pe arma crimei etc.

Concluzii posibile (cine l-a ucis pe Kennedy?): Oswald, Suspectul A, Suspectul B, ..., Suspectul X.

Cercetând enunțul că Suspectul X l-a ucis pe Kennedy, vom descoperi că X era plecat din Dallas în momentul asasinării președintelui american. Astfel, cea mai importantă concluzie rivală a fost eliminată.

5. FORME SPECIALE DE ARGUMENTARE

Desigur, în prim plan, gândirea critică valorifică argumentul deductiv, în formă silogistică sau ipotetico-deductivă, și, de asemenea, toate formele de argumente inductive. Nu vom discuta aici aceste probleme binecunoscute. Vom acorda în continuare un spațiu aparte altor forme de argumentare, revalorificate cu mare atenție de gândirea critică, forme mai puțin prezente în lucrările de logică sau de gândire critică de la noi.

5.1. SONDAJUL DE OPINIE CA METODĂ INDUCTIVĂ

Argumentarea inductivă capătă o mare importanță în gândirea critică, dat fiind faptul că această argumentare are o largă răspândire practică. Din acest motiv, sunt indicate anumite precauții ce trebuie luate în judecarea sau chiar organizarea unui *sondaj de opinie*, o metodă mult utilizată în zilele noastre pentru consultarea publicului sau, de ce să nu o spunem, pentru manipularea lui politică sau comercială.

²⁴ Larry Wright, *Critical Thinking. An Introduction to Analytical Reading and Reasoning*, p. 370–371.

²⁵ *Ibidem*, p. 370–371.

Sondajul de opinie exprimă în fond o generalizare inductivă, iar prin generalizare se înțelege în mod obișnuit „a spune ceva despre un grup de lucruri pornind de la ceea ce știm despre câteva dintre aceste lucruri”²⁶. Pentru ca generalizarea de acest tip să fie cât mai aproape de adevăr, pentru a obține o concluzie cât mai probabilă, este necesar să se acorde o atenție deosebită unor anumite elemente care fac elocvent sondajul de opinie.

Din acest punct de vedere, o mare atenție este acordată *eșantionului* (prin eșantion vom înțelege „membrii particulari ai unui grup pe care autorul unui sondaj îi observă și formează baza pentru generalizarea acestuia”²⁷). Luând, de pildă, votanții dintr-un anume ținut, în vederea aflării care sunt șansele unui candidat la președinție să fie votat, trebuie pornit de la două întrebări simple: Cum se selectează eșantionul pentru a fi cât mai reprezentativ pentru întreaga clasă a votanților? Cât de larg va fi eșantionul pentru a reprezenta adecvat această clasă?²⁸ Într-o situație ideală, „un eșantion este reprezentativ pentru o clasă țintă dacă și numai dacă acesta posedă toate trăsăturile relevante ale clasei țintă într-o proporție similară tuturor membrilor clasei țintă”²⁹; altfel, orice proces de selecție a eșantionului este întotdeauna imperfect, ceva scapă sau denaturează reprezentativitatea³⁰. Aceste trăsături sunt, evident, greu de stabilit. De aceea, se utilizează cel mai des metoda selecției întâmplătoare (eșantionarea simplă randomizată, considerată cea mai sigură³¹), care nu garantează reprezentativitatea clasei țintă, desigur, dar care are avantajul de a oferi fiecărui membru al clasei țintă șanse egale de a deveni membru al eșantionului³². Cel mai reprezentativ eșantion este, totuși, după alți autori, eșantionul randomizat stratificat, care ține cont de anumite caracteristici ale populației studiate, alegând repondenții în funcție de sex, vârstă, rasă etc.³³. Revenind la exemplul candidatului la președinție, se poate spune astfel că nu este posibil să se ofere un număr exact de votanți în favoarea lui; de aceea, este admisă marja de eroare (o arie de puncte procentuale în care un răspuns poate să fie legitim greșit³⁴). Contează, de asemenea, mărimea eșantionului; pentru o marjă de eroare cât mai mică, mărimea eșantionului trebuie să fie cât mai mare. Câți indivizi trebuie să conțină eșantionul? De obicei, între 1000 și 1500, mărimea eșantionului este considerată satisfăcătoare, dar poate ajunge până la 3000. Următorul tabel oferă o imagine a nivelului de încredere în marja de eroare³⁵:

²⁶ Phil Washburn, *The Vocabulary of Critical Thinking*, p. 32.

²⁷ *Ibidem*, p. 32.

²⁸ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 364.

²⁹ *Ibidem*, p. 364.

³⁰ Larry Wright, *Critical Thinking. An Introduction to Analytical Reading and Reasoning*, p. 294.

³¹ Normand Baillargeon, *Mic curs de autoapărare intelectuală*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011, p. 134.

³² Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 365–366.

³³ Jerry Cederblom, David W. Paulsen, *Critical Reasoning*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1982, p. 120.

³⁴ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 366.

³⁵ Apud Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 368.

Mărime eșantion	Marjă eroare
10	±30
25	±22
50	±14
100	±10
250	±6
500	±4
1000	±3
1500	±2

Deci, un eșantion reprezentativ este unul suficient de mare (trăsătura cantitativă) și unul nedistorsionat (trăsătura calitativă)³⁶. În vederea manipulării publicului, anumite sondaje pot fi distorsionate, trucate. Cum? Mai întâi, prin alegerea membrilor eșantionului de către organizatorul interesat al sondajului sau chiar prin prezența voită a membrilor eșantionului (cei din urmă sunt interesați de un anumit rezultat al sondajului). Apoi, prin felul în care sunt formulate întrebările: luând întrebările „(1) Credeți că Boardul școlii ar trebui să fie de acord cu cererea profesorilor a de a fi plătiți mai bine? (2) Credeți că este rezonabil să se găsească mijloace pentru mărirea salariilor profesorilor din școala publică?”, se observă că la prima se vor obține mai multe răspunsuri negative decât la a doua³⁷. Deci, întrebările pot fi formulate interesat.

Sondajele trebuie privite deci cu o suspiciune îndreptățită în lumea noastră. De aceea, unele lucrări oferă și mijloace de apărare împotriva lor, semne de întrebare legate de acestea³⁸: Ce subiect abordează acest sondaj? Ce public a fost studiat? Ce metode de eșantionare, de anchetă și de analiză au fost folosite? Care este rata de răspuns? Sunt clare întrebările? Sunt tendențioase? Cum a fost abordată problema celor nedeciși? Cine a comandat ancheta și cine a achitat costurile ei? Care sunt limitele interpretării rezultatelor obținute? etc.

5.2. ARGUMENTAREA CAUZALĂ

În lucrările de gândire critică, este recuperată și o altă manieră specială de argumentare inductivă, mai puțin prezentată în manualele și tratatele de logică sau gândire critică din România. Este vorba de *argumentarea cauzală*. De ce e importantă această argumentare? Avem nevoie deseori în viața obișnuită de a înțelege relația dintre două sau mai multe fenomene ce par a se explica, determina etc., unul prin altul, pentru a preveni anumite evenimente cunoscându-le cauza etc.³⁹.

³⁶ Normand Baillargeon, *Mic curs de autoapărare intelectuală*, p. 133.

³⁷ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 374–375.

³⁸ De pildă, Normand Baillargeon, *Mic curs de autoapărare intelectuală*, p. 158.

³⁹ Lauren Starkey, *Critical Thinking Skill Succes*, Learning Express, New York, 2004, p. 107.

De aceea, în argumentarea cauzală avem la îndemână de obicei două surse: experiența trecută și simțul comun⁴⁰.

Este un tip de inducție prin care raționăm spre o „concluzie cauzală” prin indicarea celei mai bune explicații pentru un caz particular⁴¹. Este o argumentare inductivă destul de puternică, numită și *inferență prin cea mai bună explicație*. Cu un exemplu simplu, după o furtună, am găsit capota mașinii cu adâncituri în tablă. Explicațiile ar putea fi: copiii vecinilor s-au jucat în preajma ei cu mingea; o pasăre năbădăioasă a dat cu ciocul; furtuna de aseară a fost cu grindină. Se pare că cea mai bună ipoteză este cea legată de furtună, deci conchidem că furtuna este vinovată de adânciturile din capota mașinii. A explica înseamnă deci aici a arăta de ce ceva anume s-a întâmplat, acesta fiind sensul obișnuit al ideii de explicație⁴².

După alți autori, există două modele principale de raționare cauzală⁴³, construite, desigur, pe urmele logicii inductive a lui John Stuart Mill: una legată de *găsirea unei diferențe relevante*, alta legată de *găsirea unui fir comun*.

Prima cere să găsim diferența relevantă între situațiile în care un efect este prezent și situațiile în care el nu este prezent. Astfel, dacă, într-un oraș, un anume cartier are o rată mai mare de îmbolnăvire de cancer, vom căuta diferența care îl evidențiază de celelalte cartiere, diferență care poate fi: un trafic mai mare de mașini, prezența unei uzine chimice etc. Schema argumentativă este următoarea⁴⁴:

Factorii *a, b, c* sunt urmași de *E*
 Factorii *a, b* nu sunt urmași de *E*
 Deci, factorul *c* este probabil cauza lui *E*

A doua, dacă un efect este prezent în mai multe situații, trebuie căutat un fir comun al acestora, care este susceptibil de a fi cauza. Astfel, dacă locuitorii unui oraș prezintă anumite simptome comune de îmbolnăvire, se va căuta ceea ce au ei în comun, adică: respiră ei același aer?, sunt ei tot timpul prezenți în aceleași locații?, sunt anumite persoane străine cu care intră tot timpul în contact? etc. Schema este următoarea⁴⁵:

Factorii *a, b, c* sunt urmași de *E*
 Factorii *a, c, d* sunt urmași de *E*
 Factorii *b, c* sunt urmași de *E*
 Factorii *c, d* sunt urmași de *E*
 Deci, factorul *c* este probabil cauza lui *E*

⁴⁰ Lauren Starkey, *Critical Thinking Skill Succes*, p. 105.

⁴¹ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 276.

⁴² Phil Washburn, *The Vocabulary of Critical Thinking*, p. 178–179.

⁴³ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 395–397.

⁴⁴ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 278.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 277.

Cele două metode de mai sus pot fi combinate, crescând astfel probabilitatea concluziei. De exemplu, un număr de zece persoane petrec o seară la restaurant; toți zece suferă o indigestie a doua zi; căutând firul comun cauzal, vom găsi că toți au băut vin și au mâncat pizza; deci, cauza îmbolnăvirii poate fi vinul sau poate fi pizza: dar alți clienți ai restaurantului, în afară de cei zece, care au mâncat pizza nu s-au îmbolnăvit (diferența); deci, vinul este cauza îmbolnăvirii. Schema este următoarea⁴⁶:

Factorii *a, b, c* sunt urmați de *E*
 Factorii *a, b, d* sunt urmați de *E*
 Factorii *b* și *c* nu sunt urmați de *E*
 Factorii *b* și *d* nu sunt urmați de *E*
 Deci, factorul *a* este probabil cauza lui *E*

De asemenea, este utilizată *metoda corelării* cu împrejurările (metoda variațiilor concomitente, în variantă Mill), când, în mai multe împrejurări în care apare fenomenul *a*, o anumită împrejurare (din mai multe) variază (crește sau descrește) în funcție de intensitatea apariției lui *a*⁴⁷:

Factorii *a, b* și *c* sunt corelați cu *E*
 Factorii *a, b* și *c*-crescut sunt corelați cu *E* crescut
 Factorii *a, b* și *c*-descreșcut sunt corelați cu *E* descreșcut
 Deci, factorul *c* este conectat cauzal cu *E*

În raționarea cauzală, pot apărea anumite erori (destul de frecvente, de altfel, în raționarea de zi cu zi)⁴⁸:

– Putem omite alternative ale firului comun sau ale diferenței relevante (de pildă, să spunem că azaleea nu a înflorit primăvara aceasta; am uitat să o fertilizăm iarna trecută; dar să nu ne concentrăm doar asupra acestui aspect, poate există altă cauză, cum ar fi faptul că am uitat să o tăiem peste iarnă).

– Ne putem concentra pe diferențe irelevante sau fire comune irelevante (anul acesta, spre deosebire de anul trecut, am citit două cărți noi despre creșterea azaleelor; cu toate astea, azaleea nu a înflorit; iată ce înseamnă un factor irelevant, doar citind două cărți nu putem face azaleea să înflorească).

– Putem omite posibilitatea ca relația de cauzalitate să fie inversă („este durerea de spate cauza spatelui îndoit sau spatele îndoit este cauza durerii de spate?”).

– Putem omite posibilitatea ca efectul stabilit și cauza stabilită (postulată) să fie și unul și cealaltă efectele unei cauze („îi este greață Mariei datorită ardeilor iuți

⁴⁶ *Ibidem*, p. 278.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 279.

⁴⁸ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 399.

pe care i-a mâncat?; poate, dacă Maria este însărcinată, sarcina îi cauzează de fapt pofta de ardei iuți și tot în același timp îi cauzează greața”).

– Putem greși neluând în considerare posibilitatea coincidenței, valabil doar în cazul firului comun („de pildă, te doare gâtul, capul, pieptul, și este rezonabil să cauți un fir comun; dar este posibil ca durerile să aibă cauze separate”).

Ne sunt oferite și câteva întrebări de bază pentru formarea abilităților de explicare cauzală⁴⁹:

- „Care sunt posibilitățile în acest caz?
- Ce probe puteți găsi astfel încât să fie puse pentru sau împotriva probabilității acestor posibilități?
- Ce probe aveți deja sau puteți aduna care să fie relevante pentru a stabili ce cauzează cui?
- Care posibilitate este accentuată cel mai probabil de probe (Care explicație se potrivește cel mai probabil cu cunoașterea și convingerile noastre?)”

În fine, din perspectiva argumentării cauzale, distincția care se face și în gândirea critică între argumentare și simplă explicație devine problematică. Luând exemplele:

„A răcit deoarece s-a îmbrăcat necorespunzător pentru vremea de afară”

„Napoleon a murit întrucât a fost otrăvit cu arsenic”

am avea de a face, în primul caz, cu o explicație a răcelii, în al doilea caz, cu o explicație a morții lui Napoleon. Prezența indicatorilor de premise în cele două exemple nu ar garanta deci faptul că avem de a face cu o argumentare⁵⁰. De obicei, în cazul unei argumentări, oricât de simple, cineva încearcă să ne convingă legat de o concluzie pe care o formulează, ca în următorul caz:

„Trebuie reduse emisiile de gaz de seră, întrucât se distruge stratul de ozon”,

în timp ce o explicație găsește doar cauza unui fapt particular, răspunzând la întrebarea „de ce se întâmplă X?”⁵¹

Alteori, diferența dintre argumentare și explicație depinde de contextul discuției⁵²:

„Strada noastră este prost luminată; iată de ce aici au loc multe accidente de circulație”.

⁴⁹ Alec Fisher, *Critical Thinking. An Introduction*, Cambridge University Press, 2001, p. 142.

⁵⁰ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 14.

⁵¹ Lauren Starkey, *Critical Thinking Skill Success*, p. 135.

⁵² Alec Fisher, *Critical Thinking. An Introduction*, p. 42–43.

În realitate, granița între simpla explicație și argumentare cauzală pare a fi foarte fragilă. După părerea noastră, toate exemplele de mai sus legate de simpla explicație pot fi transformate în argumente cauzale.

5.3. ARGUMENTAREA MORALĂ

În afară de argumentarea logică obișnuită, în gândirea critică sunt utilizate și alte tipuri de argumentări, cum ar fi argumentarea morală (de unde nu lipsește câtuși de puțin componenta logică, după cum se va vedea).

5.3.1. Argumentul moral

Ca orice alt tip de argument, argumentul moral conține premise și concluzie, poate fi simplu sau complex, premisele pot fi implicite sau explicite etc.⁵³. El diferă de celelalte tipuri de argumente prin faptul că are drept concluzie un enunț moral⁵⁴.

În general, „un enunț moral este un enunț care asertează că o acțiune este corectă sau greșită (morală sau imorală), că ceva sau cineva este bun sau rău”⁵⁵. Un asemenea enunț conține de regulă indicatori precum: bine, rău, moral, imoral, greșit, corect, ar trebui, este justificat etc.⁵⁶ Exemple de enunțuri morale:

„Ileana ar trebui să-și țină promisiunea față de tine.”
 „Avortul este imoral.”
 „Tatăl meu este un om bun.”

Este foarte importantă distincția dintre enunțurile morale și cele descriptive (nonmorale), care pot fi foarte asemănătoare cu cele morale. Următoarele forme de enunțuri lămuresc această diferență destul de fină dintre cele două tipuri:

„Ileana nu și-a ținut promisiunea față de tine.”
 „Unii cred că avortul este imoral.”
 „Tatăl meu încearcă să fie un om bun.”

Un argument moral standard este un amestec de enunțuri morale și nonmorale: cel puțin o premisă este un enunț moral, desemnând un principiu moral sau o regulă morală, cel puțin o premisă este un enunț nonmoral, concluzia urmând să fie, așa cum am spus, obligatoriu, un enunț moral. Exemplu:

„Este greșit a cauza durere inutil unui copil.
 Bătaia cauzează durere inutil unui copil.
 Deci, bătaia este greșită.”

⁵³ Preluăm în continuare prezentarea și exemplele din Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 401–413.

⁵⁴ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 450.

⁵⁵ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 400.

⁵⁶ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 450.

Astfel, în acest argument, prima premisă este un enunț moral, desemnând un principiu moral, a doua este un enunț nonmoral, descriind natura unei acțiuni, iar concluzia este din nou un enunț moral, ceea ce trebuia demonstrat. Repetăm, este obligatorie prezența unei premise conținând un enunț moral, întrucât din două sau mai multe premise nonmorale nu se poate obține o concluzie morală – este o nouă ilustrare a principiului conform căruia nu se poate trece de la „ceea ce este” la „ceea ce trebuie să fie”. De asemenea, este obligatorie prezența unei premise nonmorale, întrucât, de exemplu, din principiul „Nici un prizonier de război n-ar trebui rău tratat intenționat” nu se poate conchide că „Prizonierii de război nu ar trebui torturați”, deci, e nevoie de premisa nonmorală „Torturarea prizonierilor de război este un tip de tratament rău intenționat”. Iar concluzia este un enunț moral ce reflectă o situație particulară ce derivă din principiul moral expus într-una dintre premise.

Și în argumentarea morală sunt preferate argumentele deductive pentru siguranța concluziei:

Orice este nenatural este greșit din punct de vedere moral
 Clonarea umană este nenaturală
 Deci, clonarea umană este greșită din punct de vedere moral

5.3.2. Teorie morală și viziune asupra lumii

Așa cum spuneam, inevitabil, toți ne formăm propriile teorii morale, bazate pe judecăți morale, principii morale, argumentări morale. Dar cum știm că teoriile noastre sunt acceptabile, satisfăcătoare, atât pentru noi, cât și pentru cei din jur?

O *teorie morală* trebuie tratată la fel ca o teorie științifică, anume după anumite criterii de adecvare⁵⁷. Pentru a fi acceptată o teorie științifică trebuie să îndeplinească următoarele criterii de adecvare⁵⁸: „(1) Testabilitatea. Trebuie indicate câteva căi prin care să se determine dacă teoria este adevărată. (2) Fecunditatea. Privește numărul de noi predicții făcute cu ajutorul ei. (3) Sfera. Cantitatea fenomenelor explicate. (4) Simplitatea. Numărul de prezumții făcute. (5) Conservatorismul. Cât de bine teoria se potrivește cu știința deja existentă”.

Care ar fi criteriile de adecvare pentru o teorie morală? Prin analogie cu criteriile aplicate la o teorie științifică, se pot indica următoarele criterii de acceptare a unei teorii morale⁵⁹:

1. Consistența cu judecățile morale acceptate deja în societate (o judecată precum cea care admite durerea fizică la copiii inocenți va fi astfel respinsă).

⁵⁷ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 408.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 319.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 408–409.

2. Consistența cu experiența noastră de viață morală (teoria trebuie să fie în acord cu câteva obișnuințe, experiențe precum emiterea de judecăți morale, dispute ocazionale pe teme morale, recunoașterea faptului că uneori greșim cu toții etc.).

3. Operativitatea în situații de viață reale (teoria trebuie să ofere soluții la problemele de viață, să fie un ghid pentru acțiunile cotidiene).

O viziune asupra lumii este o construcție ce conține mai multe teorii: asupra moralității, asupra societății, asupra cunoașterii, asupra lui Dumnezeu și vieții de după moarte etc. Toate acestea trebuie, la rândul lor, să se supună unui criteriu de coerență internă, altfel înțelegerea lumii, conduita în viață și capacitatea de a ne ghida în viitor pot avea de suferit⁶⁰. Iată trei posibile conflicte între teorii⁶¹: între teoria noastră morală și viziunea noastră asupra libertății umane, între teoria asupra existenței lui Dumnezeu și teoria științifică asupra naturii universului, între teoria asupra minții și teoriile asupra supraviețuirii după moarte.

*

O procedură asemănătoare argumentării morale este prezentă și în *raționarea estetică*. Pornind de la anumite principii estetice (precum: „Obiectele sunt estetic valoroase dacă ne conduc la adevăr” (în sensul în care Aristotel spunea despre tragedii că ne învață adevăruri generale despre condiția umană); „Obiectele sunt estetic valoroase dacă au capacitatea de a produce plăcere celor care le apreciază”; „Obiectele sunt estetic valoroase dacă au capacitatea de a produce anumite emoții” etc.), pot fi judecate anumite situații particulare „estetice” sau opere de artă⁶².

*

Să ne amintim că și în vechea *logică juridică* exista o modalitate de raționare asemănătoare cu cele de mai sus. De obicei, premisa majoră a unui silogism juridic era o normă juridică generală, premisa minoră conținea un fapt social particular, iar concluzia coincidea cu sentința, verdictul:

Orice furt se pedepsește cu 10 luni de închisoare
Fapta comisă de X este un furt
Deci, fapta comisă de X va fi pedepsită cu 10 luni de închisoare

6. ADDENDA: ESEUL ARGUMENTATIV

Unele lucrări de gândire critică conțin părți ce sunt autentice ghiduri pentru redactarea unui material scris. Este vorba de aplicarea principiilor gândirii critice în scris sau „cum să ne organizăm ideile, cum să enunțăm susținerile în mod clar și

⁶⁰ *Ibidem*, p. 412–413.

⁶¹ *Ibidem*, p. 413.

⁶² Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 473–478.

cum să evităm limbajul ineficient și contraproductiv⁶³. Iată câteva principii, linii directoare de organizare a unui eseu argumentativ scris⁶⁴:

– În startul eseului, se enunță clar punctul de vedere al eseului și poziția autorului cu privire la acest punct de vedere;

– Toate elementele eseului (argumente, ilustrații, exemple, explicații etc.) trebuie să fie (a) conectate la punctul de vedere susținut și (b) să servească unor eventuale obiecții;

– Componentele eseului trebuie aranjate într-o succesiune logică (de pildă, a se plasa suportul (exemplele, clarificările) pentru ideea B imediat după ideea B, nu după ideea F sau G);

– Eseul trebuie să fie complet, nu în sensul unei exhaustivități, epuizării subiectului, așa ceva este imposibil într-un eseu și chiar într-o carte, ci în sensul în care punctul de vedere este bine argumentat, răspunde la eventuale obiecții și se ajunge cu ușurință la o concluzie.

Într-o variantă mai succintă, putem enumera elementele dezirabile pentru alcătuirea unui eseu argumentativ, articol științific etc.⁶⁵:

- Introducerea
- Enunțarea tezei (subiectul care va fi sprijinit în argumentare)
- Argumentarea propriu-zisă care susține teza mai sus enunțată
- Evaluarea eventualelor obiecții
- Concluzia

Dacă eseul este prezentat unui auditoriu despre care se știe că este unul critic, atunci trebuie să ținem seama de principiile *eseului persuasiv*⁶⁶:

1. „Limitează discuția la punctul de vedere al unui oponent mai degrabă decât să emiți considerații personale.

2. Anticipează și discută ceea ce oponentii ar putea spune criticând opinia ta.

3. Când răstorni un punct de vedere opus, evită a fi strident sau insultător. Nu numi argumentele opuse absurde sau ridicole.

4. Dacă argumentul oponentului este bun, admite că este bun.

5. Dacă spațiul sau timpul este limitat, fii sigur că te-ai concentrat asupra celor mai importante considerații. Nu deveni obsesiv asupra răsturnării oricărei critici la adresa poziției tale.

⁶³ *Ibidem*, p. 41.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 42–44.

⁶⁵ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, p. 150.

⁶⁶ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, p. 74–75.

6. Respinge obiecțiile la poziția ta înainte de a prezenta o variantă favorabilă pentru tine.

7. Prezintă mai întâi cele mai puternice argumente”.

Nu este neglijată nici definirea termenilor în redactarea unui eseu argumentativ. Sunt recomandate definițiile lexicale, enumerative, stipulative, de precizare și chiar cele persuasive (deși acestea din urmă sunt subiective, pot fi potrivite atunci când se susține un punct de vedere) etc.; de asemenea, este recomandată evitarea folosirii eufemismelor sau a disfemismelor, a termenilor foarte abstracti (precum bunătate, adevăr, cunoaștere etc.), a ambiguităților⁶⁷.

Sunt arătate deseori diferite surse pentru clarificarea conceptuală: o definiție de dicționar, apelul la opinia (definiția, eventual) unui specialist în domeniu etc.⁶⁸. Drept cele mai utilizate căi de a clarifica termeni sau idei sunt indicate următoarele⁶⁹:

a) Găsirea unei expresii sinonime sau a unei parafraze, care ar fi ușor de înțeles de către auditoriul larg.

b) Găsirea condițiilor necesare și suficiente (sau definiția „dacă și numai dacă”).

c) Găsirea celor mai clare și edificatoare exemple (dar și a non-exemplelor, adică a exemplelor la care ideea nu se aplică).

d) Indicarea unor contraste (de pildă, imaginii că Ion este înalt i se găsește o imagine cu un alt bărbat scund).

e) Explicarea, expunerea istoricului unei expresii.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 48–49, 56–58.

⁶⁸ Alec Fisher, *Critical Thinking. An Introduction*, p. 65–66.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 69–73.